

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ЛІСОГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ

LEGAL LIABILITY FOR ILLEGAL ACTIVITIES IN THE FORESTRY SECTOR

Дика С.А., студентка IV курсу

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджено основні правові положення щодо земель лісогосподарського призначення. Визначено правовий статус земель лісогосподарського призначення як окремої категорії землі. Проаналізовано правову основу регулювання відносин у лісогосподарській сфері. Виокремлено суб'єктів, які мають право щодо спеціального використання лісових ресурсів у лісогосподарській сфері. Розглянуто Постанову Верховного Суду України щодо тлумачення терміна «порубка лісу». Проаналізовано підстави юридичної відповідальності за протиправну діяльність у лісовій сфері. Визначено правові підстави настання кримінальної відповідальності за протиправну діяльність на землях лісогосподарського призначення. Виокремлено межі настання адміністративної та кримінальної відповідальності осіб, які вчинили правопорушення в лісогосподарській сфері зі спеціальним використанням лісових ресурсів. Розмежовано правові підстави настання кримінальної відповідальності з адміністративною відповідальністю. Встановлено визначення шкоди за протиправну порубку дерев згідно з законодавством України в межах лісогосподарської діяльності. Проаналізовано вплив протиправної діяльності в лісогосподарській сфері на економічну безпеку та екологічне середовище в Україні. Зроблено висновки щодо негативного впливу протиправної діяльності в лісогосподарській сфері. Виявлено прогалини у державно-правовому регулюванні діяльності в лісогосподарській сфері зі спеціальним використанням лісових ресурсів. Надано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в напрямі врегулювання щодо підвищення відповідальності за протиправну діяльність у лісогосподарській сфері, зокрема зі спеціальним використанням лісових ресурсів.

Ключові слова: лісогосподарська сфера, землі лісогосподарського призначення, лісовий квиток, порубка дерев, протиправна діяльність, юридична відповідальність.

The article examines the main legal provisions for forestry lands. The legal status of forestry lands as a separate category of land is determined. The legal basis of regulation of relations in the forestry sphere is analyzed. Entities that have the right to special use of forest resources in the forestry sector have been identified. The Resolution of the Supreme Court of Ukraine on the interpretation of the term “deforestation” is considered. The bases of legal responsibility for illegal activity in the forest sphere are analyzed. The legal grounds for criminal liability for illegal activities on forest lands have been determined. The limits of the occurrence of administrative and criminal liability of persons who have committed offenses in the forestry sector with the special use of forest resources are identified. The legal grounds for the occurrence of criminal liability with administrative liability are distinguished. The definition of damage for illegal felling of trees in accordance with the legislation of Ukraine within the forestry activities. The impact of illegal activities in the forestry sector on economic security and the ecological environment in Ukraine is analyzed. Conclusions are made on the negative impact of illegal activities in the forestry sector. The state authorities that carry out the function of control in the forestry sector and law enforcement agencies that carry out the detection, prevention and detection of administrative offenses and criminal offenses in the forestry sector have been identified. Gaps in the state – legal regulation of activity in the forestry sphere with special use of forest resources are revealed. Proposals were made to improve the legislation of Ukraine in the direction of settlement to increase liability for illegal activities in the forestry sector, in particular with the special use of forest resources.

Key words: forestry, forestry lands, forest ticket, tree felling, illegal activity, legal liability.

Враховуючи реалії сьогодення в Україні, незаконна порубка, збут, інша протиправна діяльність, пов'язана зі спеціальним використанням лісових ресурсів у лісогосподарській сфері, виявлення, попередження та розкриття якої займаються правоохоронні органи, зокрема Служба безпеки України, негативно впливає як на економічну безпеку, так і на погіршення екологічного становища країни, що дає змогу стверджувати про актуальність цієї тематики.

Варто почати з того, що землі лісогосподарського призначення є окремою категорією з встановленим спеціальним правовим режимом їх використання, що регулюється загальними нормами законодавства та спеціальними правилами використання таких земель. Законодавством України, а саме Лісовим кодексом України (далі – ЛК України), визначаються принципи, права та обов'язки суб'єктів земельних відносин щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками лісогосподарського призначення з урахуванням суспільних інтересів, захисту довкілля, підтримання національних економічних та екологічних пріоритетів, тобто все те, що належить до суспільних відносин, пов'язаних із землями лісогосподарського призначення [2].

Землі лісогосподарського призначення можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності, а суб'єктами відносин у лісогосподарській сфері виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи та громадяни, які діють відповідно до Конституції та законів України [1].

Важливо зазначити, що як ЗК України, так і ЛК України регулюють питання стосовно як прав і обов'язків, так і відповідальності за їх неналежне виконання або невиконання взагалі власниками земель лісогосподарського призначення та землекористувачами.

За законодавством України усі ліси на території України перебувають під охороною держави, а державне регулювання та управління в лісогосподарській сфері здійснюється шляхом прийняттям адміністративно-управлінських рішень, що передбачає імперативність регулювання відносин у цій сфері. Органи державної влади перш за все формують державну політику таким чином, щоб суспільні відносини, які виникають у лісогосподарській сфері, не погіршували економічний стан та екологічне середовище в Україні. Законодавством визначаються компетенції та встановлюються межі повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо запроваджених порядків та правил стосовно використання, охорони та захисту лісів із метою попередження та протидії протиправній діяльності в лісогосподарській сфері.

Зосередимось на питанні щодо протиправної діяльності в лісогосподарській сфері. Отже, в Україні лісокористувачі мають права на здійснення господарської діяльності, пов'язаної зі спеціальним використанням лісових ресурсів, однак чинним законодавством передбачено, що така діяльність має певні обмеження. По-перше, визначення умов та механізмів зайняття господарської діяльності в лісо-

господарській сфері врегульоване Порядком спеціального використання лісових ресурсів, зокрема, визначено правові підстави для заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів на землях лісогосподарського призначення [7]. По-друге, лісокористувачі, якими можуть бути підприємства, установи, організації й громадяни, що здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів, повинні мати спеціальний дозвіл на зайняття таким видом робіт [7]. Видача таких дозволів регулюється Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів. Обидва порядки затверджені Постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 761.

Аналізуючи вищезазначену Постанову, можна стверджувати, що правомірна діяльність зі спеціальним використанням лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення передбачає дозвільну систему з дотриманням спеціальних вимог.

Хоча відносини щодо законної діяльності в лісогосподарській сфері врегульовані як законами, так і підзаконними нормативно-правовими актами, за порушення яких передбачена відповідальність, реалії сьогодення показують здійснення як адміністративних, так і кримінальних правопорушень. Відповідно до ЛК України порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, а також адміністративну та кримінальну відповідальність, що передбачено чинним законодавством відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення України (далі – КУпАП) та Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Наприклад, статтею 65 КУпАП передбачено відповідальність за незаконну порубку і пошкодження дерев або чагарників, перевезення, зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників, знищення або пошкодження лісових культур, сянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення [3].

Для того, щоб розібратися, яка норма права буде застосована до правопорушника, варто визначитися з поняттям апаратом. Так, згідно зі статтею 65 КУпАП одним із видів об'єктивної сторони адміністративного правопорушення є незаконна порубка. В Україні визначення цього поняття закріплене на рівні підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, Постанова КМУ № 287 від 19.04.1993 р. «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України» визначає, що «під незаконною рубкою слід розуміти рубку дерев і чагарників без спеціального на те дозволу або при наявності дозволу, але не тих дерев (чагарників), не на тих площах, що передбачені дозволу» [9].

Однак розглянемо ст. 246 КК України, яка визначає кримінальну відповідальність за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, а також щодо тих самих дій, вчинених у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах [4]. Так, у диспозиції цієї статті КК України об'єктивною стороною кримінального правопорушення також є незаконні порубки. Варто звернути увагу також на тлумачення, що надається в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р., де було звернено увагу судів на те, що «кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу настає у випадках, коли остання здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регу-

люють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях при заподіянні істотної шкоди, або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. Зокрема, визнається незаконною порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубки яких заборонено» [10].

Отже, виходячи з тлумачення, зазначеного Постановою Пленуму, можна стверджувати, що протиправна діяльність буде кримінально карана за наявності певних факторів. По-перше, наявність істотної шкоди, яка визначається як необхідність. Істотна шкода, відповідно до примітки ст. 246 КК України, визначається як така, що у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів [4]. Так, важливим є визначення такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту, закріплені Постановою КМУ від 23 липня 2009 р. № 665. У такому разі визначення такси для обчислення шкоди є фактором, який слугує для визначення кваліфікації правопорушення: чи настане кримінальна відповідальність за незаконну порубку. Також треба виходити з того, якими є екологічна цінність, вартість, кількість незаконного вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої довкіллю.

По-друге, ч. 3 ст. 246 КК України чітко конкретизує, що зазначені вище протиправні дії, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, матимуть наслідком більш сувору відповідальність. Отже, на розмежування відповідальності впливає і місце вчинення протиправної діяльності. Треба звернути увагу, що використання лісових ресурсів, яке виявляється в порубці дерев і чагарників на територіях, що не належать до лісового фонду, не приводить до відповідальності за ст. 246 КК України. За наявності відповідних підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство, свавілля та інше. Також не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, трава, очерет, пеньки, хмиз – мертві стовбури дерев або їхніх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніговал, сніголам тощо) [14]. Таким чином, порубка сухостійної деревини теж не буде кваліфікуватися ст. 246 КК України.

Отже, хоча право на здійснення спеціального використання на землях лісогосподарського призначення мають визначене коло суб'єктів, які повинні отримати дозвільні документи, є практика самовільних лісових порубок, а також порубок, вчинених внаслідок перевищення службових повноважень або зловживання службовим становищем посадовими особами різних рівнів в підприємствах, установах та організаціях державної та комунальної форми власності. Така протиправна діяльність у лісогосподарській сфері не залишається без уваги державної лісової охорони, яка діє у складі Держлісагентства відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Положення про державну лісову охорону» № 976 від 16 вересня 2009 р. і має основним завданням запобігання адміністративним правопорушенням й злочинам у сфері лісового господарства та використання лісових ресурсів [10]. Відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) державна лісова охорона не зарахована до органів досудового розслідування та підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, однак у такому випадку

державна лісова охорона, як контролюючий орган у межах здійснення своїх повноважень може залучати працівників правоохоронних органів, до підслідності або компетенції яких належить розслідування вищезазначених видів правопорушень у лісгосподарській сфері. Так, відповідно до норм КПК України та Закону України «Про Національну поліцію» передбачено здійснення поліцією в процесі своєї діяльності взаємодії з органами державної влади, в тому числі здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення [6], а відповідно до ст. 216 КПК України вона здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення за ст. 246 КК України.

При цьому протиправна діяльність, передбачена ст. 246 КК України, пов'язана зі службовими особами державних та комунальних підприємств, або в сукупності зі злочином за ст. 201-1 КК України, що передбачає переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України [4], розслідуватиметься органами Служби безпеки України відповідно до ст. 216 КПК України. Зростає кількість злочинів, пов'язаних із здійсненням протиправної діяльності зі спеціальним використанням лісових ресурсів, що має негативний вплив на економічний стан та екологічне середовище в Україні. Проявляється це в протиправній діяльності посадових осіб різних рівнів у лісових господарствах, які причетні до масштабних незаконних порубок деревини в Україні. Ці суб'єкти здійснюють протиправну діяльність у лісгосподарській сфері шляхом налагодження механізмів протиправної порубки дерев цінних порід на території лісгосподарств, зокрема внесення до звітної документації неправдивих відомостей про об'єми зрубаного лісосировини з подальшою реалізацією необлікованої деревини представникам комерційних структур. Іншим прикладом проти-

правної діяльності є підроблення лісорубних квитків, які є дозвільним документом на право здійснення лісгосподарської діяльності зі спеціальним використанням лісових ресурсів. У таких випадках збитки держави оцінюються мільйонами гривень.

Отже, аналізуючи вищенаведені нормативно-правові акти, судову практику, практику скоєння кримінальних правопорушень та їх наслідки, можна стверджувати, що збитки від протиправної діяльності на землях лісгосподарського призначення зі спеціальним використанням лісових ресурсів мають значний вплив на економічний стан та екологічне середовище України. Систематичне виявлення, попередження та розкриття правопорушень у цій сфері, за які, відповідно до ЛК України, наступає дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність, призведе до сталого розвитку лісового господарства та раціонального використання лісових ресурсів. Україна – держава, яка має значну кількість природних ресурсів, у тому числі ліси. Поки буде попит на лісову сировину та її продаж, протиправна діяльність у лісгосподарській сфері буде присутньою. Тому варто розуміти, за що і яка відповідальність настає в цій сфері. Саме тому аналіз законодавства України дає змогу розібратися, які суб'єкти мають законне право на зайняття цим видом лісгосподарської діяльності, які об'єми порубок, їх мета, органи, які контролюють, та органи, що мають розслідувати та не допускати скоєння злочинів у лісгосподарській сфері. На нашу думку, з метою підвищення ефективності ведення лісового господарства в Україні необхідно внести зміни до законодавства у сфері спеціального використання лісових ресурсів, провести національну інвентаризацію лісів, впровадити єдину державну систему електронного обліку деревини, удосконалити як контроль за додержанням правил, так і попередження протиправної діяльності в лісгосподарській сфері зі спеціальним використанням лісових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України : Кодекс, Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III : станом на 17 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#top> (дата звернення: 19.03.2021).
2. Лісовий кодекс України : Закон, Кодекс від 21.01.1994 № 3852-XII : станом на 03 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення 19.03.2021).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 17 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top> (дата звернення 19.03.2021).
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 19.03.2021).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 17 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 19.03.2021).
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VI : станом на 17 бер. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n162> (дата звернення 19.03.2021).
7. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа від 23.05.2007 р. № 761 : станом на 12 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-n#Text> (дата звернення 19.03.2021).
8. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 23.07.2008 р. № 665 : станом на 17 вер. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-n#Text> (дата звернення 19.03.2021).
9. Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 № 287 : станом на 03 квіт. 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-93-n#Text> (дата звернення 19.03.2021).
10. Про затвердження Положення про державну лісову охорону : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 16.09.2009 № 976 : станом на 10 вер. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-n#Text> (дата звернення 19.03.2021).
11. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля : Постанова Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04> (дата звернення 19.03.2021).
12. Охорона лісу від незаконних рубок. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945 (дата звернення 19.03.2021).
13. Запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу : монографія / О.В. Заїчко ; [наук. ред. Б.М. Головін]. Харків : Право, 2019. 192 с. (дата звернення 19.03.2021).
14. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практ. посіб. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка, 2017. 213 с. (дата звернення 19.03.2021).